

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра банківської справи

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

на тему:

«Ризики банківської діяльності та їх вплив на банківський сектор України»

Студент 1 курсу групи ФБСм - 11
Спеціальності «Банківська справа»
Костянецький В. О.

Керівник к.е.н., доцент Забчук Г.М.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: _____ ECTS _____

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. Економічна сутність та класифікація банківських ризиків	5
2. Система управління ризиками банківської діяльності.....	15
3. Аналіз організації системи ризик-менеджменту в банківських установах	24
4. Зовнішні системи оцінювання ризикованості банківської діяльності ...	31
5. Напрями удосконалення управління ризиками банківської діяльності	36
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку банківської системи України, що відбувається на фоні нестабільності національного та світового ринкового середовища, зростаючої волатильності фінансових ринків, появи нових форм конкурентної боротьби та зменшення чистої процентної маржі, надзвичайно актуальним постає завдання ефективного ризик-менеджменту комерційних банків, реалізація якого неможлива без організації останнього в рамках системного підходу, впровадження новітніх форм, методів та інструментів управління ризиками в діяльності комерційних банків.

У процесі масштабного та динамічного розвитку системи українських банків протягом останніх років все більше уваги приділяється питанням оцінки й управління банківськими ризиками з боку керівництва фінансових установ, їхніх акціонерів, аудиторів, клієнтів і контрагентів, і в першу чергу – Національного банку України як державного інституту, що сприяє дотриманню стабільності банківської системи України.

Ризики банківської діяльності в Україні залишаються все ще на високому рівні, а саме: зберігаються високі регуляторні і валютні ризики, значна концентрація виданих кредитів, низька якість активів, зростають прострочена заборгованість та портфель цінних паперів, що посилює залежність банківської системи від стану державного бюджету, вкрай обмеженою є ресурсна база, слабкою – інституційна структура, недостатньо дієвою – політика реанімації проблемних банків за відсутності ринку проблемних боргів, неефективна нормативно-правова база.

У вітчизняній банківській практиці сформувалися погляди, згідно яких розробка та впровадження сучасних методів управління банківськими ризиками розглядається як внутрішня справа кожного банку, а комплексні наукові дослідження вказаної складної проблеми з урахуванням особливостей банків різної спеціалізації майже відсутні. Не заперечуючи необхідності врахування специфіки конкретного банку при побудові системи ризик-менеджменту, все ж слід визнати той очевидний факт, що не кожна банківська установа може розв'язати це складне завдання власними силами. За таких умов ефективне функціонування банку

неможливе без створення адекватної системи управління ризиками.

Огляд літератури з теми дослідження. Вагомий внесок у розробку теоретичних положень та методологічних підходів до оцінки, управління та мінімізації банківських ризиків зробили провідні вітчизняні вчені-економісти: М.Д. Білик, Л.А. Бондаренко, О.В. Васюренко, В.В. Вітлінський, А.М. Герасимович, О.В. Дзюблюк, О.А. Кириченко, Т.Т. Ковальчук, А.В. Коротеєва, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, Л.О. Примостка, О.В. Пернарівський, В.М. Попович, Т.О. Раєвська, Л.Ф. Романенко; а також зарубіжні вчені-економісти: В.К. Бансал, О.В. Беляков, С.Б. Братанович, К.Д. Валравен, Х. Грюнінг, С.Н. Кабушкін, Дж.М. Кейнс, О.І. Лаврушин, І.В. Ларіонова, Дж.Ф. Маршалл, Г.С. Панова, К. Редхед, П.С. Роуз, В.Т. Севрук, Дж. Сінкі, В.М. Усоскін, С. Хьюс, О. Ширінська та інші.

Теоретичне і практичне значення теми. Тема дослідження має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Це пояснюється тим, що банківські установи мають досить складну структуру активів та пасивів, які також можуть нести значні ризики для банку, широкий асортимент послуг тощо, все це ускладнює управління балансом та грошовими потоками в банку.

Мета і завдання дослідження. Метою даної курсової роботи є дослідження теоретичних основ виникнення банківських ризиків та управління ними.

Для досягнення поставленої мети передбачено визначення наступних завдань:

- дослідити економічну суть, класифікацію та причини виникнення ризиків банківської діяльності;
- розглянути систему управління банківськими ризиками;
- проаналізувати організацію системи ризик-менеджменту в банківських установах;
- обґрунтувати напрями вдосконалення методів управління ризиками банків.

Об'єктом дослідження є ризики у діяльності комерційних банків України.

1. Економічна сутність та класифікація банківських ризиків

У процесі розвитку сучасного ринкового середовища посилюється конкурентна боротьба на внутрішніх та зовнішніх ринках, що зумовлює виникнення факторів, які впливають на ефективність здійснення банківської діяльності. Саме тому, актуальним питанням в банківській сфері є підвищення ефективності управління ризиками.

Аналіз проблем економічної науки та практики переконливо свідчить, що врахування невизначеності, конфліктності й породжуваного ними ризику є одним з напрямків розвитку економічної теорії другої половини ХХ століття. З ризиком доводиться стикатися у повсякденній практичній діяльності, його неможливо уникнути в жодному з видів ділової активності. Так, він присутній під час прийняття рішень з приводу розміщення грошей у банку, при купівлі акцій та інших цінних паперів, вкладанні коштів у нове виробництво тощо. У більшості випадків неможливо здійснити абсолютно точний прогноз щодо цілої низки параметрів економічних об'єктів, проектів, процесів, які аналізуються (темпи інфляції, кон'юнктура ринку тощо). Використання інноваційних ідей та нових технологій завжди обтяжене ризиком, а спроби уникнути інновацій здатні зупинити прогрес розвитку суспільства.

Досліджуючи сутність “банківського ризику” помітним є намагання вчених адаптувати категорію “ризик” до умов його виникнення у банківській сфері.

Наприклад, Л. Бондаренко у своєму дослідженні доводить, що існує шість підходів до визначення поняття “банківський ризик”, а саме [4, с. 8]:

- як імовірність відхилення від очікуваного результату;
- загроза втрат;
- імовірність отримання як збитків, так і прибутку;
- невпевненість у передбаченні результату;
- ситуативна характеристика діяльності банку, що відображає невизначеність її результату;
- діяльність банку, пов'язана з подоланням невизначеності.

У роботах С. Прасолової, С. Козьменка, Ф. Шпиґа, І. Волошка

підкреслюється, що в банківській практиці ризик визначається, переважно, як вартісне вираження ймовірності події, яка спричиняє фінансові втрати.

М. Фастовець також наголошує, що ризики в банківській діяльності пов'язані зі специфікою банківських операцій, здійснюваних в умовах ринкових відносин, та означають імовірність отримання доходів, менших від очікуваних, зниження вартості активів [28, с. 39].

К. Уваров визначає банківський ризик як можливість того, що певні події, очікувані чи неочікувані, можуть спричинити негативний вплив на рівень капіталу або доходів банку [26, с. 9]. Таким чином, переважна більшість дослідників визначає фінансову складову банківських ризиків і схиляється до того, що банківські ризики – це фінансові ризики, які призводять до збитків і втрат. Підтвердженням такого висновку є й те, що при розгляді окремих банківських ризиків дослідники знов-таки підкреслюють, насамперед, фінансову складову.

А. Єпіфанов під банківськими ризиками розуміє кількісно оцінену ймовірність невідповідності обсягових, просторових та часових параметрів фінансових потоків банку очікуваним, яка формується у результаті цілеспрямованої дії або бездіяльності зацікавлених суб'єктів економічних відносин, що відбивається на зміні його фінансового стану та динаміки розвитку. В даному випадку використано узагальнюючий підхід до об'єкта та прояву банківських ризиків.

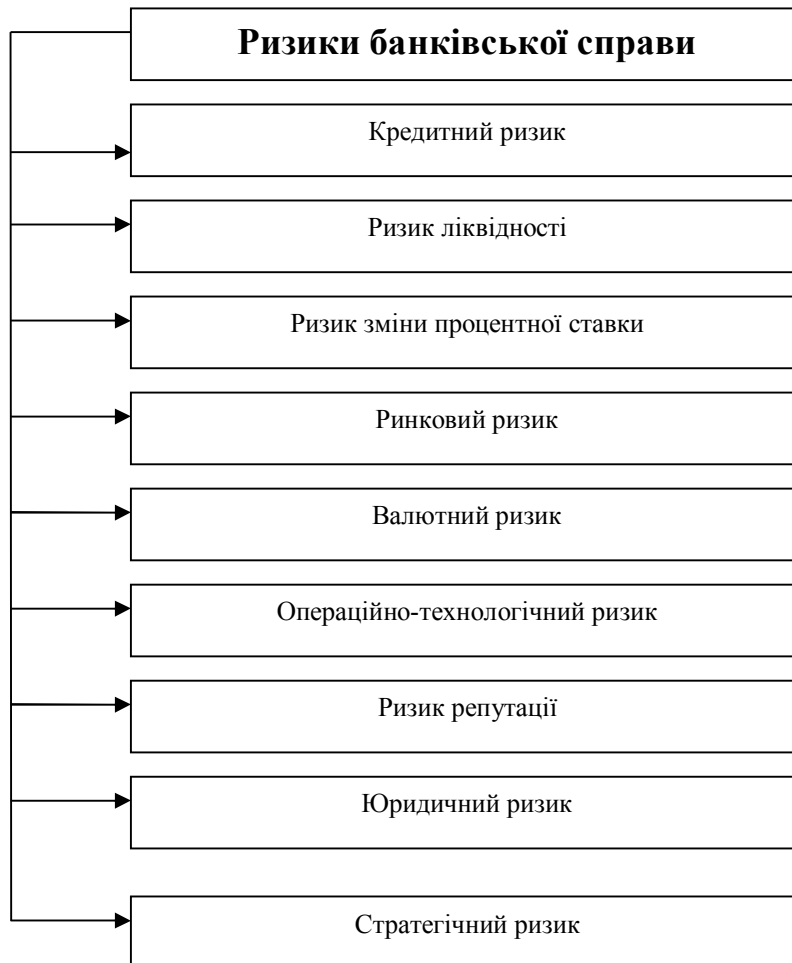
На основі оцінки ризиків Національний банк визначає банківський ризик за його впливом на капітал і надходження. Ризик банківської діяльності – це ймовірність того, що події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та/або надходження банку [14, с. 78]. Ризики банківської діяльності впливають із специфіки банківської діяльності, що здійснюється в умовах ринкових відносин, і означають імовірність одержання доходів, менших від очікуваних, зниження вартості активів. Підвищені банківські ризики призводять до значних фінансових утрат і, як наслідок, до банкрутства банків.

Основою адекватної оцінки можливих наслідків впливу на діяльність банків є чітке розуміння взаємозв'язків між окремими видами ризиків банків. Оскільки якісна класифікація банківських ризиків ґрунтується на врахуванні впливу як

зовнішніх, так і внутрішніх факторів.

Зарубіжні та вітчизняні науковці виділяють різні ознаки, які використовуються при класифікації ризиків банківської діяльності.

Зокрема, Національний банк України в Методичних вказівках з інспектування банків “Система оцінки ризиків” виділяє дев’ять категорій ризику (рис. 1.1): кредитний, ліквідності, зміни відсоткової ставки, ринковий, валютний, операційно-технологічний, репутації, юридичний та стратегічний [15].

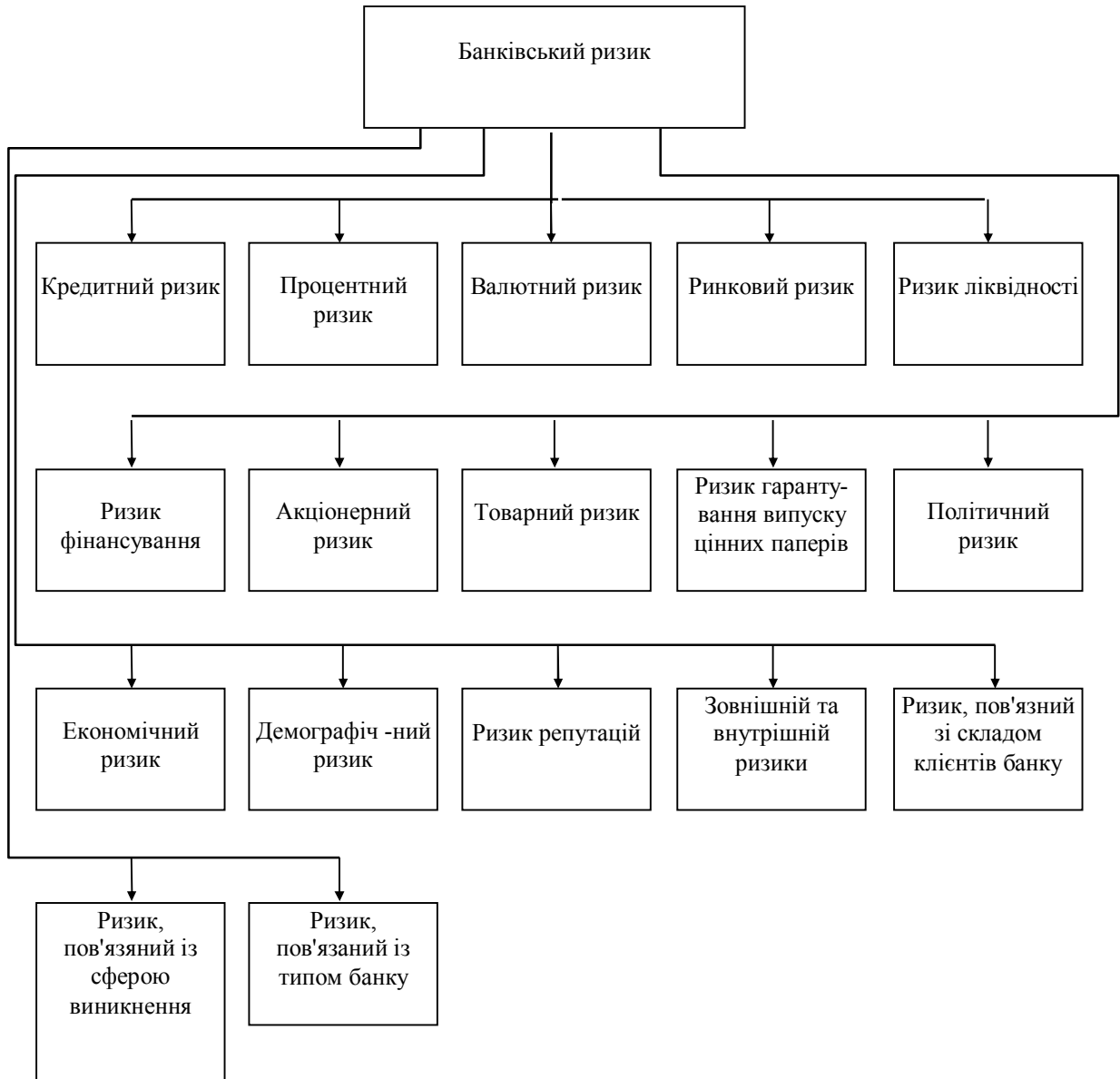
Рис. 1.1. Категорії ризику за НБУ [15]

В. Глущенко та А. Граділь поділяють банківські ризики на: кредитний, ціновий, ризик, що виникає при формуванні депозитів, ризик, пов'язаний з новими видами діяльності, ризик ліквідності, ризик руху грошових коштів [7, с. 130].

Інший підхід у класифікації банківських ризиків розглядається А. Камінським: ризики за балансовими операціями, ризики за позабалансовими операціями, ризики

пасивних операцій, ризики активних операцій (в тому числі кредитний, валютний, портфельний, інвестиційний, ризик ліквідності) [13, с. 140].

У роботі І. Бушуєвої подана наступна класифікація банківських ризиків (рис. 1.2).

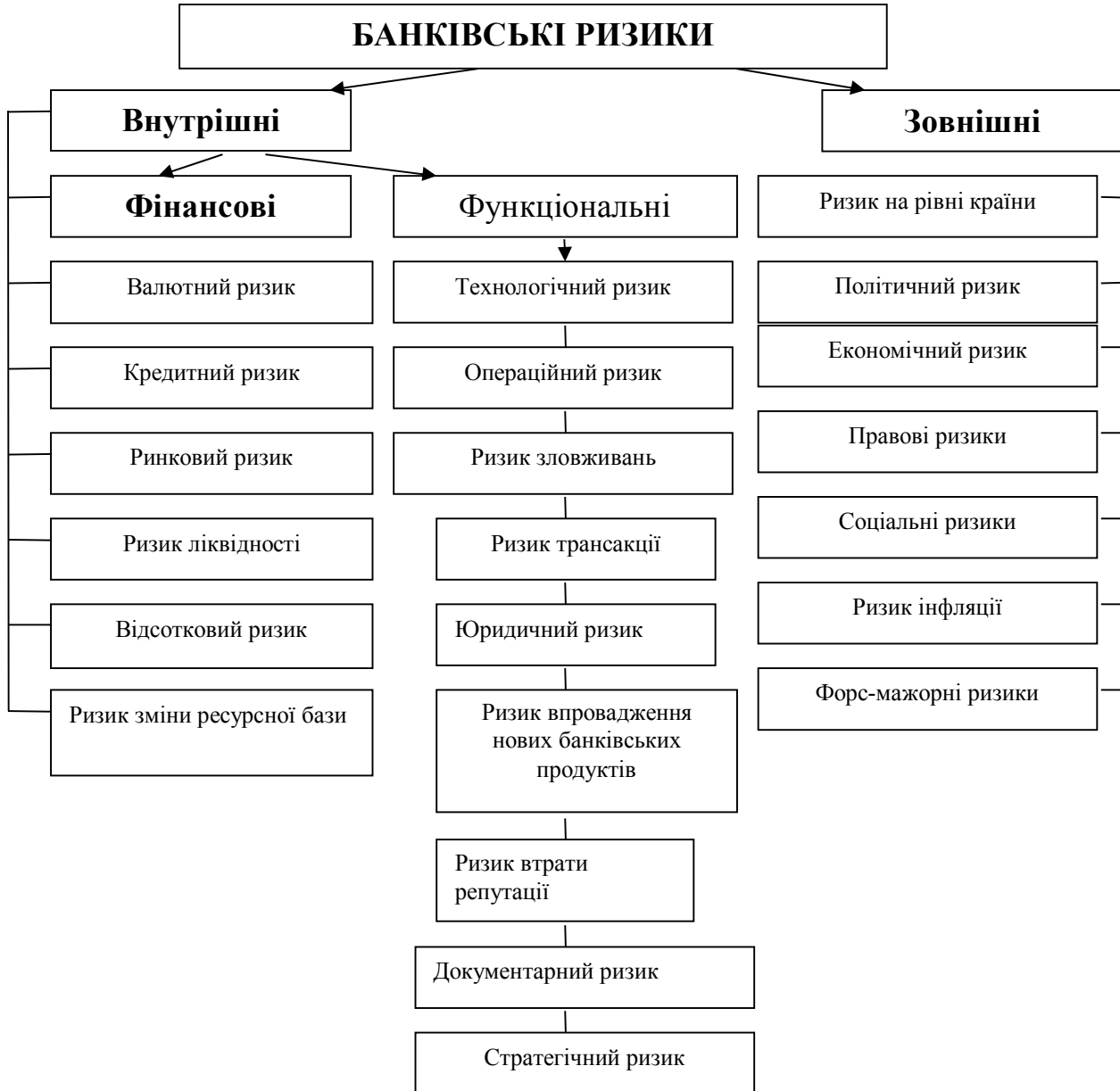
Рис. 1.2. Система банківських ризиків [5, с. 11]

Найбільш поширеною в економічній літературі є наступна класифікація банківських ризиків (рис. 1.3). В залежності від сфери виникнення та можливостей управління банківські ризики поділяють на зовнішні та внутрішні.

До зовнішніх належать ризики, пов'язані зі змінами у зовнішньому щодо комерційного банку середовищі і безпосередньо не залежні від його діяльності. Це

ризиків, що виникають у разі загострення економічної кризи у країні, політичної нестабільності, війни, заборони на платежі за кордон, консолідації боргів, введення ембарго, відміни імпорتنих ліцензій, стихійного лиха, приватизації, націоналізації, неадекватного правового регулювання тощо.

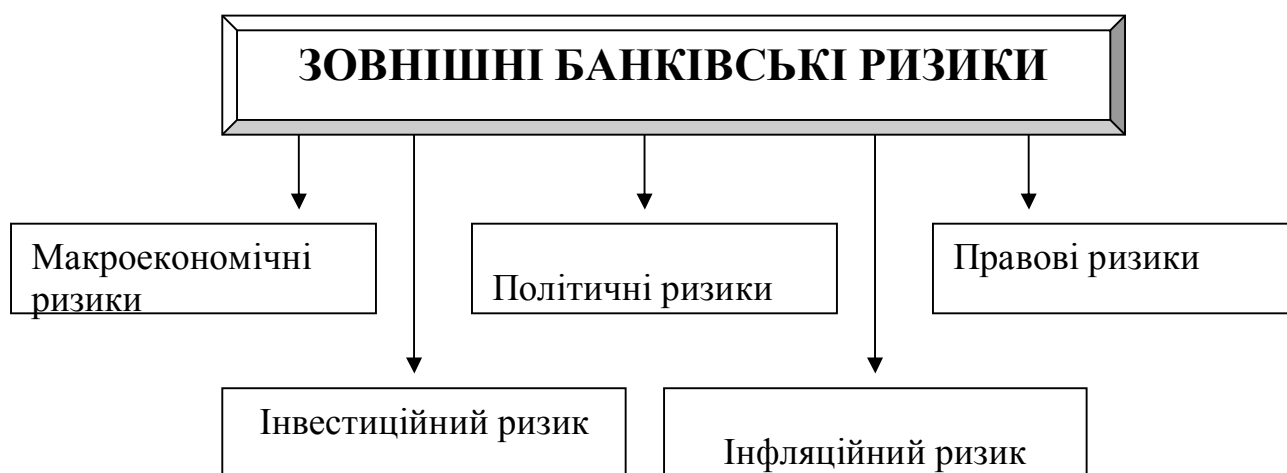
Рис. 1.3. Класифікація банківських ризиків

Вплив зовнішніх ризиків на результативність роботи банку винятково високий, управління цими ризиками найскладніше, а іноді й неможливе (рис. 1.4).

Банківські установи зобов'язані враховувати їх під час формування стратегії та політики банківської діяльності, а також під час складання бюджету. До цього

виду ризиків відносять:

➤ ризик країни – небезпека втрат банку внаслідок того, що іноземна держава не зможе чи не захоче виконати свої зобов'язання перед іноземним кредитором і (або) інвестором. Ризик на рівні країни безпосередньо пов'язаний з інтернаціоналізацією діяльності банків та банківських установ, наявністю глобального ризику і залежить від політико-економічної стабільності країн-клієнтів і країн-контрагентів, імпортерів чи експортерів. Ця група ризиків актуальна для всіх банків, заснованих за участю іноземного капіталу. Ризик країни тісно пов'язаний з економічним та політичним ризиками.

Рис. 1.4. Види зовнішніх банківських ризиків

➤ економічний ризик – небезпека втрат банку, зумовлена змінами стану платіжного балансу країни, нестабільністю національної грошової одиниці, здійсненням економічної політики (наприклад, введенням обмежень на переказ капіталу за кордон) та ін. На рівень економічних ризиків впливають загальний стан розвитку економіки, рівень інфляції, рівень доходів громадян, податковий тягар підприємств [15].

➤ політичний ризик – ймовірність виникнення збитків внаслідок зміни державної політики (зміни в політиці уряду, зміни пріоритетних напрямів його діяльності).

➤ правові ризики – можливість виникнення збитків чи скорочення розмірів прибутку внаслідок непередбаченої зміни законодавства, що регулює банківську діяльність або діяльність клієнтів банку, або у випадку відсутності законодавчого

регламентування тих або інших банківських операцій.

➤ соціальні ризики пов'язані з національними особливостями, певними ідеологічними, релігійними розбіжностями, національними конфліктами, різним рівнем життя населення.

➤ інфляційні ризики зумовлюються девальвацією національної грошової одиниці, знецінюванням банківських активів і власного капіталу банку.

➤ форс-мажорні ризики – ризики, виникнення яких зумовлене війною, пожежами, повеннями та іншими стихійними лихами.

Порівняно із зовнішніми, внутрішні ризики краще піддаються ідентифікації. Завдання менеджменту полягають в тому, щоб виявляти, оцінювати, мінімізувати та постійно контролювати внутрішні ризики за допомогою відповідних методів. Найчисленнішу групу банківських ризиків утворюють фінансові ризики, які визначаються ймовірністю грошових втрат і пов'язуються з непередбаченими змінами в обсягах, дохідності, вартості та структурі активів і пасивів. У свою чергу внутрішні ризики за сферою виникнення поділяються на:

➤ фінансові ризики, які виникають у зв'язку з непередбаченими змінами обсягів, структури, дохідності та вартості активів і пасивів банку. До цієї групи належать такі ризики: кредитний, ліквідності, валютний, ринковий, процентний, зміни ресурсної бази та ін.

Кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає у зв'язку з неспроможністю сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [15].

Валютний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає внаслідок несприятливих коливань курсів іноземних валют і цін на банківські метали.

Ринковий ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає внаслідок несприятливих коливань вартості цінних паперів і товарів, а також коливань курсів іноземних валют за тими інструментами, які знаходяться в торговельному портфелі банку. Ринковий ризик необхідно ретельно

оцінювати при прийнятті забезпечення за кредитними операціями, оскільки зниження цін на нерухомість може призвести до втрат банку під час реалізації заставленого майна у випадку неплатоспроможності позичальника. Розмір цих втрат визначається сумою перевищення заставної вартості майна над ринковою [15].

Ризик ліквідності – наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає внаслідок неспроможності банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат.

Відсотковий ризик (ризик зміни відсоткової ставки) – це наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу банку, який виникає внаслідок несприятливих змін відсоткових ставок.

Ризик зміни ресурсної бази – це ризик збільшення витрат в процесі формування ресурсної бази у разі зміни ситуації на фінансовому ринку (зміни відсоткових ставок за депозитами, коливань курсів іноземної валюти та ін.). Цей ризик тісно пов'язаний з ринковим, відсотковим і валютним ризиками.

Ризик зміни ресурсної бази також проявляється у вигляді недоотриманих прибутків у зв'язку з необхідністю наявності певної суми ліквідних коштів для здійснення розрахунково-касового обслуговування клієнтів (списання коштів з поточних рахунків, видача авансу на відрядження або заробітної плати, зняття депозиту готівкою тощо).

Крім фінансових ризиків значний вплив на діяльність комерційних банків справляють функціональні ризики, які виникають внаслідок неможливості здійснення своєчасного та повного контролю за фінансово-господарським процесом. Функціональні ризики пов'язані з процесами створення й упровадження нових банківських продуктів і послуг, збору, обробки аналізу й передавання інформації, підготовки кадрового потенціалу та виконанням інших адміністративно-господарських операцій.

➤ функціональні ризики – це ризики, виникнення яких зумовлене створенням і впровадженням нових банківських продуктів, неможливістю здійснення своєчасного і повного контролю за фінансово-господарським процесом банку. До функціональних ризиків належать:

Операційно-технологічний ризик – це потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи [15].

Документарний ризик – це наявний або потенційний ризик втрат банку, зумовлений виникненням помилок під час укладання угод, які можуть призвести до невиконання окремих положень угоди або взятих раніше зобов'язань, порушення судової справи тощо.

Ризик трансакції – це наявний або потенційний ризик втрат банку, який виникає в процесі укладання і реєстрації угод, підписання контрактів, виконання розрахунків, поставки цінних паперів, валюти, предметів лізингу тощо. Цей вид ризику тісно пов'язаний з технологічним, документарним та операційним ризиками.

Стратегічний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі. Стратегічний ризик може виникати й у випадку невідповідного ресурсного забезпечення реалізації бізнес-стратегій, помилкового підходу до управління ризиками в банківській практиці [27, с. 270].

Юридичний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного їх тлумачення

Ризик впровадження нових продуктів – це наявний або потенційний ризик втрат банку, який виникає внаслідок недосягнення запланованого рівня окупності нових банківських продуктів, послуг, операцій або технологій.

Ризик втрати репутації – це наявний або потенційний ризик втрат банку, який виникає внаслідок скорочення клієнтської бази або впливу грошових коштів у зв'язку з неспроможністю банку підтримувати свою репутацію як надійної та фінансово стійкої установи [15].

Ризик зловживань – це наявний або потенційний ризик втрат банку, зумовлений шахрайством, розтратами, оприлюдненням конфіденційної інформації службовцями або клієнтами банку, використанням конфіденційної інформації керівництвом банку у власних цілях, відмиванням грошей тощо [15].

Основними причинами виникнення ризиків у діяльності банків є:

- невизначеність поточних, проміжних та стратегічних цілей банків, чи їх неузгодженість між собою;
- недостатньо висока якість здійснення аналізу закономірностей розвитку явищ у банківській галузі, або висока нестабільність економічної системи, що породжує випадковість виникнення певних процесів;
- брак часу для здійснення об'єктивного оцінювання ситуації в якій перебуває банк;
- наявність неповної інформації щодо тенденцій розвитку діяльності банку чи можливих змін фінансового стану його клієнтів.

Таким чином, у цілому можна говорити про те, що банківські ризики відображають невизначеність, пов'язану з конкурентною боротьбою як між банками, так і іншими учасниками ринку, що позначається на сталості руху фінансових потоків та зміні обсягів фінансових ресурсів банку.

Повністю подолати виникаючі ризики неможливо. Проте, звертаючи увагу на те, що банківські ризики є проявом конкурентної боротьби, доречно розробити стратегію з ведення такої боротьби, яка б урахувала можливість передбачення окремих ризик-подій та за можливості рознесення їх у часі. Не менш важлива є й випереджаюча стратегія залучення коштів та їхнього розміщення на нових сегментах ринку. При цьому слід ураховувати, що множина ризиків банківської діяльності є проявом конкурентної боротьби банку в межах окремих різновидів його діяльності.

2. Система управління ризиками банківської діяльності

Важливим в діяльності банку є створення якісно структурованої та незалежної системи управління ризиками у світлі ускладнення банківських продуктів, а також сучасних кризових явищ у фінансовій сфері. Відсутність ефективної системи управління ризиками може в кінцевому результаті привести банк до виникнення значних проблем. Окремий недооцінений банківський ризик перетворюється в ризик загальний та завдає збитки цілому банку. Однак, необхідно зрозуміти, що повністю уникнути ризиків у банківській діяльності неможливо, а тому мета процесу управління ризиками в банку полягає не в повному їх усуненні, а в їх обмеженні та мінімізації.

За нормативними документами Національного банку України, управління ризиками – це процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їх моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями (видами) ризиків. Комплекс дій з ризик-менеджменту має на меті забезпечити досягнення таких цілей: ризики мають бути зрозумілими та усвідомлюватися банком та його керівництвом; ризики мають бути в межах рівнів толерантності, установлених спостережною радою; рішення з прийняття ризику мають відповідати стратегічним завданням діяльності банку; рішення з прийняття ризику мають бути конкретними і чіткими; очікувана дохідність має компенсувати прийнятий ризик; розподіл капіталу має відповідати розмірам ризиків, на які наражається банк; стимули для досягнення високих результатів діяльності мають узгоджуватися з рівнем толерантності до ризику [15].

Мета управління ризиками – сприяти підвищенню вартості власного капіталу банку, одночасно забезпечуючи досягнення цілей багатьох зацікавлених сторін, а саме: клієнтів і контрагентів; керівників; працівників; спостережної ради й акціонерів (власників); органів банківського нагляду; рейтингових агентств, інвесторів і кредиторів; інших сторін [27, с. 160].

На думку Є. Єгорової управління ризиками – це сукупність методів, прийомів, заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати появу ризикових подій та

застосовувати заходи щодо виключення або зниження негативних наслідків таких подій [11, с. 105].

Під управлінням ризиками В. Вітлінський розуміє діяльність, що дозволяє з найменшими витратами передбачати фінансові ресурси, необхідні та достатні для зменшення ймовірності появи несприятливих результатів та локалізації негативних наслідків рішень, що приймаються [69, с. 140].

Н. Балашова трактує управління ризиками, як складний багатоступінчатий процес ідентифікації, оцінки, управління, моніторингу і контролю за ризиками, що охоплює весь внутрішньо організаційний процес ухвалення і виконання рішень, а також контролю за їх виконанням [2, с. 105].

На думку Дж. Сінкі, управління ризиками – це система фінансових технологій і інструментів, що використовуються для передбачення негативних наслідків реалізації фінансових ризиків з метою максимізації ринкової вартості банку [23, с. 460].

Аналізуючи розробки Міжнародного комітету стандартизації і ряду міжнародних організацій, що об'єднують фахівців з ризик-менеджменту А.О. Старостіна та В.А. Кравченко в навчальному посібнику “Ризик-менеджмент: теорія та практика”, управління ризиками трактують як ризик-менеджмент. “Ризик-менеджмент – це управління організацією в цілому або окремими її підрозділами з урахуванням факторів ризику (тобто випадкових подій, що впливають на організацію) на основі особливої процедури їх виявлення й оцінки, а також вибору і використання методів нейтралізації наслідків цих подій, обміну інформацією про ризики і контролю результатів застосування цих методів” [25, с. 10].

Окремі науковці зазначають, що не потрібно ототожнювати ризик-менеджмент з управлінням ризиками. На думку А. Камінського [12, с. 11] на практиці ризик-менеджмент для банків є “...сукупністю визначених систем регламентів, процедур, встановлення лімітів, які включаються в загальну систему менеджменту, економіко-математичних моделей, які дають можливість в числовому вираженні оцінювати ризики банку та програмного забезпечення, що на основі економіко-математичних моделей дозволяє оптимізувати ризики”.

Ризик-менеджмент у широкому розумінні являє собою комплекс структурних підрозділів, на які покладені функції ідентифікації, оцінки, управління і контролю ризиків [11, с. 10]. У вузькому розумінні ризик-менеджмент – це спеціальний підрозділ – відділ управління ризиком, який займається тільки проблемами управління ризику і координує діяльність усіх підрозділів щодо регулювання ризику і забезпечення компенсації можливих втрат і збитків [24, с. 6].

Узагальнивши напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців з проблем управління ризиками, зазначимо що основними завданнями ризик-менеджменту є:

- зниження невизначеності при ухваленні управлінських рішень;
- зменшення початкового рівня ризику до прийняттого рівня;
- зниження витрат, пов'язаних з ризиком;
- визначення і контроль стану різних сфер діяльності або ситуацій, що виникають у результаті можливих небажаних змін;
- досягнення балансу між вигодами від зменшення ризику і необхідними для цього витратами;
- прогнозування настання ризикових ситуацій.

Таким чином, аналізуючи вище наведені трактування управління ризиками, слід зазначити, що в сучасних умовах необхідним є застосування системного підходу в управлінні ризиками, який поєднує всі аспекти даної проблеми.

Ефективне управління ризиками передбачає наявність послідовних положень, процесів, кваліфікованого персоналу і систем контролю:

- положення відображають намір банку досягти бажаних результатів. Вони визначають стандарти і дії, що мають бути застосовані для виконання певних конкретних завдань. Ретельно розроблені положення спираються на відповідно сформульовані місію, цінності та принципи діяльності банку. Вони також чітко визначають рівень толерантності банку до ризику. Повинні бути впроваджені механізми внесення змін до положень у разі зміни характеру діяльності банку або рівня його толерантності до ризику. Положення мусять бути письмовими та враховувати складність операцій, розгалуженість організаційної структури тощо. Положення мають бути чітко сформульовані та виконуватися в практичній

діяльності;

- процеси – це процедури, програми і практика, що визначають, як банк виконуватиме свої завдання. Процеси визначають, як здійснюється поточна діяльність банку. Належно розроблені процеси ґрунтуються на положеннях банку, є ефективними, а їх функціонування спирається на відповідні повноваження виконавців;

- персонал – це працівники і керівники, які власне виконують процеси або контролюють їх функціонування. Працівники і керівники зобов'язані бути кваліфікованими, компетентними і належно виконувати свої обов'язки. Вони повинні розуміти місію, цінності, положення і процеси, що є в банку. Програми оплати праці в банку мають бути розроблені так, щоб можна було залучати й утримувати кваліфікований персонал, а також забезпечувати його постійне професійне зростання;

- системи контролю – це засоби та інформаційні системи, які використовують керівники банку для оцінки результатів діяльності працівників, підрозділів і банку в цілому, прийняття рішень і визначення ефективності існуючих у банку процесів. Вони ґрунтуються на принципі зворотного зв'язку і мають бути своєчасними, точними та інформативними. Вони дозволяють оцінити результати діяльності банку і допомагають приймати рішення [15].

Зрозуміло, що ефективне функціонування систем управління ризиками в банку неможливе без грамотного банківського корпоративного управління. Корпоративне управління сприяє створенню ефективних, надійних та стабільних банківських установ. Воно представляє собою систему обмеження повноважень і розподілу відповідальності, яка визначає взаємини та ролі ради директорів, керівництва, акціонерів банку, органів нагляду та зовнішніх аудиторів.

Останнім часом спостерігається зростання ролі корпоративного управління, яке перебуває в центрі пильної уваги Організації економічної співпраці та розвитку, Банку міжнародних розрахунків, Комісії з цінних паперів і бірж. Залежно від типу економіки та стану розвиненості банківських структур Всесвітній банк виділив такі чотири моделі корпоративного управління та визначив їх характерні риси (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Моделі корпоративного управління [29, с. 435]

Регіон	Характерні риси	Результат впливу на економіку
Азія	<ul style="list-style-type: none"> - різноманітні великі та дрібні акціонери, - тісні зв'язки між корпораціями, банками та урядами, - надійне сімейне володіння, - відсутність захисту меншості 	відсутність ринкової дисципліни та слабе управління
Європейський Союз	<ul style="list-style-type: none"> - надійна інституційна основа, - швидке забезпечення вимог закону та захист кредитора, - слабкі ринки капіталу та розкриття інформації, - значна роль банків і надійні інституційні інвестори 	розумний (пруденційний) контроль та управління
Англо-саксонські країни	<ul style="list-style-type: none"> - надійні фондові ринки, - у цілому якісна інформація, - ефективне забезпечення виконання договорів, - ефективні ради директорів, - поглинання більшою корпорацією - реальна загроза 	конкурентні ринки, ефективний фінансовий арбітраж та високоякісне управління
Країни з економікою, що розвивається	<ul style="list-style-type: none"> - слабе правове середовище, - слабкі механізми правозастосування, - недостатня прозорість, - мало фінансових альтернатив 	відсутність системи обмеження повноважень та розподілу відповідальності й концентрації повноважень

Найбільш низький рівень корпоративного управління переважає в країнах з економікою, що розвивається, тому важливо, щоб органи банківського нагляду в таких державах гнучко використовували процедури контролю, адаптовані до того середовища, у якому їм доводиться працювати.

Як вже було зазначено раніше, Національним банком України в напрямку вдосконалення існуючої практики здійснення корпоративного управління в банківських установах України схвалені Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України. В цих рекомендаціях пропонується розподілити повноваження та відповідальність між спостережною радою і правлінням банку, залучати до участі в спостережній раді незалежних членів, розкривати реальних власників, структуру операцій з пов'язаними особами та їх список, приділяти увагу та вирішувати конфлікти інтересів менеджменту банку та представників його власників, передбачає критерії складання Публічного річного звіту банку [22].

Методичні рекомендації розроблено відповідно до оновлених вимог

документа Базельського комітету з питань банківського нагляду “Удосконалення корпоративного управління в банківських установах” (лютий 2006 року) і пропонується для застосування банками, які прагнуть досягти кращих сучасних стандартів корпоративного управління, вищого рівня ринкової дисципліни, конкурентоспроможності та прозорості своєї діяльності до прийняття відповідного законопроекту [9].

Про актуальність побудови ефективних систем ризик-менеджменту українських банків свідчить проведене Агентством фінансових ініціатив дослідження на тему: “Аналіз систем ризик-менеджменту в банках України” [10]. За результатами цього дослідження можна констатувати, що переважна кількість банків сприймає систему ризик-менеджменту як взаємопов’язану систему трьох структурних елементів:

- 1) визначена система регламентів, процедур, встановлення лімітів, включена в загальну систему менеджменту банку;
- 2) сукупність економіко-математичних моделей, які дають можливість в числовій формі оцінювати ризику банку;
- 3) програмне забезпечення, яке на основі економіко-математичних моделей дозволяє оптимізувати ризики банку.

Механізм прийняття рішень ризик-менеджментом банку повинен не тільки ідентифікувати ризик, але й дозволити оцінити, які ризики та якою мірою може взяти на себе банк, а також, чи виправдає очікувана дохідність банку відповідний ризик. При цьому треба пам’ятати, що виправданий ризик банку – необхідна складова стратегії і тактики ефективного банківського менеджменту [10].

Отже, процес управління ризиками складається з таких етапів: визначення ризиків та причин їх виникнення; оцінки величини ризику; мінімізації або обмеження ризиків шляхом застосування відповідних методів управління; здійснення постійного контролю за рівнем ризиків з використанням механізму зворотного зв’язку.

Здійснюючи процес управління ризиками в банку, необхідно враховувати, що всі види ризиків взаємопов’язані, а рівень ризику постійно змінюється під впливом

динамічного середовища. У міру розвитку українського ринку банківських послуг і появи більшої кількості складних банківських продуктів зростатиме ризик банківської системи в цілому. Цей процес обов'язково повинен супроводжуватися посиленням вимог Національного банку України до достатності капіталу вітчизняних банківських установ та їх ліквідності для забезпечення покриття банківських ризиків. Крім того посилення вимог буде також спрямоване на одержання достатньої та якісної інформації про діяльність банку. Впровадження правильно структурованої централізованої системи управління ризиками дозволить банку бути надійнішим партнером для всіх учасників як вітчизняного, так і зарубіжного ринку банківських послуг, оскільки система управління банківськими ризиками в розвинених країнах останнім часом набуває характеристик гарантування.

Загалом сучасна система управління банківськими ризиками складається з наступних елементів і підсистем: управління активами та пасивами; реалізація кредитної політики; встановлення внутрішньобанківських нормативів і лімітів; ціноутворення банківських продуктів і послуг; управлінський облік і фінансовий аналіз; система вимог до звітності та документообороту; діяльність інформаційно-аналітичної служби; система розподілу повноважень у процесі прийняття рішень; внутрішньобанківський моніторинг; внутрішній та зовнішній аудит, а також діяльність служби безпеки [17, с. 166].

При цьому система управління ризиками в банку ґрунтується на комплексному використанні чотирьох підходів:

- прийняття частини ризику (адекватного капіталу банку);
- запобігання ризику (з огляду на спеціалізацію за функціональними ознаками);
- передача ризику (через хеджування (страхування), делегування повноважень);
- управління (розробка технологічної процедури управління ризиками з подальшим жорстким дотриманням її принципів) [27, с. 340].

Адекватні стратегії, процедури та ліміти в рамках управління банківськими

ризиками встановлюються з урахуванням типів ризику, властивих даній банківській установі. Наглядовий орган повинен переконатися в тому, що прийняті стратегії та процедури дозволяють адекватно ідентифікувати ризик, вимірювати його, здійснювати моніторинг за типами ризиків, властивих основним видам діяльності банку. Необхідно, щоб стратегії та процедури були адекватні рівню й досвіду керівництва і сприяли загальній фінансовій стійкості банку.

Ідентифікація та вимірювання існуючих ризиків проводиться за допомогою управлінських інформаційних систем. Звіти таких систем повинні відображати всі існуючі ризики і бути достовірними та своєчасними. Наглядовий орган перевіряє ефективність одержаної радою директорів інформації. Вона повинна подаватися у вигляді стислих звітів і давати можливість перевірити, чи відповідає банк тим лімітам, які він установив.

Ключові елементи механізмів внутрішнього контролю банку складають: адекватний розподіл обов'язків; незалежні перевірки; відповідність типу та рівню ризиків; чітке розмежування структури повноважень і відповідальності; належна система підзвітності; достовірність звітності; адекватні процедури з дотримання законодавства, а також тестування та аналіз механізмів внутрішнього контролю й інформаційних систем. У кожному банку повинна бути розроблена глобальна система управління ризиком, а за основними типами ризиків у банках потрібне встановлення окремих систем управління ризиком.

Таким чином, під управлінням банківськими ризиками слід розуміти процес, за допомогою якого банк ідентифікує ризики, оцінює їх величину, проводить моніторинг відстеження рівня ризику та контролює свої ризикові позиції.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках, система управління ризиками банку повинна відповідати наступним вимогам:

- ризики мають бути зрозумілими та усвідомлюватися банком та його керівництвом;
- ризики мають знаходитись у межах рівнів толерантності, встановлених спостережною радою;

- рішення з прийняття ризику мають відповідати стратегічним завданням діяльності банку;
- рішення з прийняття ризику мають бути конкретними і чіткими;
- очікувана дохідність має компенсувати прийнятний ризик;
- розподіл капіталу має відповідати розмірам ризиків, на які наражається банк;
- стимули до досягнення високих результатів діяльності мають узгоджуватись з рівнем толерантності до ризику [16].

З метою забезпечення надійного процесу виявлення, оцінювання, контролю та моніторингу ризиків, банківські установи в своїй практичній діяльності повинні створити комплексну систему ризик-менеджменту. Дана система значною мірою залежить від вибору інструментів оцінювання ризиків та методів їх урахування у поточній діяльності банку.

3. Аналіз організації системи ризик-менеджменту в банківських установах

Ризики об'єктивно притаманні підприємницькій діяльності, тому всі господарюючі суб'єкти в умовах ринкової економіки стикаються з різноманітними видами ризику. Вивченню та управлінню ризиками банківські установи приділяють більше уваги, оскільки здійснюючи діяльність в більшій мірі за рахунок залучених коштів клієнтів. Саме тому, банк повинен бути впевнений, що зможе в будь-який момент виконати зобов'язання перед клієнтами. Здійснюючи значні за обсягами операції порівняно з власним капіталом, що породжує можливість отримання значних збитків, управління ризиками є одним із важливих напрямів підвищення прибутковості банківської діяльності.

Проаналізуємо основні підходи до організації системи ризик-менеджменту у банківських установах.

ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” розглядає управління ризиками як невід'ємну складову технології проведення всіх операцій банку, що здійснюються на підставі внутрішніх регламентних документів (процедур, положень, порядків, методик). Управління ризиками здійснюється шляхом:

- системного виявлення, аналізу, оцінка та контролю ризиків;
- встановлення цільових, критичних та граничних значень ключових показників ризику;
- постійного моніторингу фактичних значень ключових показників ризику;
- застосування адекватних заходів реагування у разі наближення фактичних значень ключових показників ризику до критичних або граничних значень;
- інформування керівництва банку про поточний стан справ у сфері управління ризиками, прогностні та перспективні оцінки його розвитку [19].

Відповідальність за встановлення та затвердження цілей у сфері управління ризиками у ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” несе Спостережна рада. Окрім цього в банківській установі діють окремі незалежні підрозділи, які відповідають за управління ризиками та їх контроль. Правління банку відповідає за внесення пропозицій та реалізацію всіх цілей в сфері управління ризиками, а також контроль та здійснення політики управління ризиками групи “Райффайзен” в банку. Достатню

основу для прийняття рішень членами Правління щодо доречності процедур у процесі виявлення, визначення та мінімізації ризиків становлять регулярні звіти про управління ризиками та постійний аналіз ризиків.

Наступний орган який приймає участь в управлінні ризиками ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” це кредитний комітет та комітет з проблемних кредитів [19]. Дані комітети несуть загальну відповідальність за впровадження принципів управління ризиками та лімітів на прийняття рішень. Вони відповідають за основні питання, пов’язані з ризиками, і здійснюють управління та контроль за процесом прийняття рішень стосовно ризиків, також відповідають за затвердження індивідуальних лімітів на прийняття рішень в межах, встановлених Спостережною радою банку.

У ПАТ “Райффайзен Банк Аваль” створено підрозділ управління ризиками, який працює незалежно від інших напрямків діяльності. Завданнями даного підрозділу є впровадження та дотримання процедур, пов’язаних з управлінням ризиками з метою забезпечення належного процесу контролю. Процеси управління ризиками щорічно перевіряються службою внутрішнього аудиту.

У банківській установі також діє підрозділ управління ринковими та операційними ризиками, який здійснює постійний контроль та досліджує ризики пов’язані з діяльністю установи [19]. Зокрема, він здійснює контроль процентного ризику портфелів банку, валютного ризику. Моніторинг та контроль ризиків переважно здійснюється на сонові лімітів, встановлених Національним банком України та Групи Райффайзен. Інформація про ризики, отримана за різними видами діяльності, передається відповідним підрозділам банку. Зокрема інформація про процентний ризик у межах торгового портфелю надається підрозділу ринку капіталу. Інформація про валютну позицію надається казначейству банку та контролюється незалежно підрозділом управління ризиками. Щотижня до групи Райффайзен надаються відповідні звіти, у тому числі звіт про ліквідність банку. Також здійснюється постійний контроль процентних ризиків усіх портфелів банківської установи [19].

Комплекс заходів, пов’язаних з ідентифікацією, оцінкою та контролем ризиків

на всіх рівнях діяльності ПАТ “УкрСиббанку” здійснює Департамент ризик-менеджменту [20]. Департамент є незалежною від бізнес підрозділів організаційною структурою банку. Його структура відповідає основним принципам функціонування ризик-менеджменту у Групі БНП Паріба і складається із Управління ризик-менеджменту корпоративного бізнесу, Управління кредитного контролю та моніторингу, Управління оцінки застав та відділів, що безпосередньо підпорядковані керівнику Департаменту. Управління ризик-менеджменту роздрібно бізнесу, Управління ризиків споживчого та масового кредитування та Управління менеджменту активів та пасивів є організаційно відокремленими від Департаменту ризик-менеджменту підрозділами. Разом з тим дані управління, як і Департамент ризик-менеджменту, структурно підпорядковані та підзвітні Голові Правління банку, а функціонально підпорядковані та підзвітні Ризик-менеджменту Групи БНП Паріба. Структурні підрозділи ризик-менеджменту банківської установи – Управління кредитних ризиків – також представлені у Регіональних Департаментах банку і функціонально підпорядковані підрозділам Департаменту ризик-менеджменту у Головному банку [20].

Функції Департаменту ризик-менеджменту ґрунтуються на диференційованому підході щодо управління та контролю ризиками і включають оцінку та аналіз фінансових ризиків, контроль за дотриманням встановлених лімітів, розробку рекомендацій стосовно збалансованої структури ризику та прибутковості, виходячи загального рівня ризику та ризиків, пов’язаних з конкретними сферами діяльності та банківськими продуктами, розробку рекомендацій на затвердження та зміну повноважень кредитних комітетів банку на прийняття кредитних рішень.

Представники ризик-менеджменту є членами Кредитних комітетів банку, Комітету по роботі з клієнтами в статусі “особлива увага” та “сумнівний”, Комітету по управлінню активами та пасивами, Продуктово-тарифному Комітеті. Представники ризик-менеджменту відповідно до своїх повноважень мають право “вето” при прийнятті кредитних рішень, тобто право безумовної відмови бізнес підрозділу у кредитній заявці [20].

Оцінюючи фінансові ризики на підставі інформації про якість активів та

зобов'язань, інформації про ліміти ризику, процедури та методику управління ризиками Департамент ризик-менеджменту подає на розгляд Комітету по управлінню активами і пасивами результати проведеного аналізу та моніторингу разом із своїми рекомендаціями щодо встановлення або зміни лімітів валютного, процентного ризику або ризику ліквідності.

Загальний контроль у ПАТ “УкрСиббанк” за управліннями ризиками здійснює Правління банку та Спостережна Рада банку. До повноважень Спостережної Ради, також входить:

- винесення на Загальні збори акціонерів пропозицій щодо основних напрямів діяльності;
- ухвалення стратегічного плану роботи банку;
- затвердження річного бюджету;
- затвердження річного бізнес-плану;
- внесення змін та доповнень до нього;
- здійснення контролю за його виконанням;
- затвердження планів капіталізації та здійснення контролю за їх виконанням;
- контроль та аналіз діяльності Правління [20].

За керуванням ризиком ліквідності, процентним і валютним ризиками відповідальність несе Управління менеджменту активів і пасивів. Його функціями є оперативне управління активами і пасивами, оцінка, а також щоденне та щомісячне планування відкритих позицій банку. Дане управління відповідає за оцінку та планування відкритих позицій, які здійснюються щоденно щодо ризику ліквідності та валютного ризику, та щомісячно щодо ризику процентної ставки, а також за підготовку пропозицій керівництву банку щодо управлінських заходів у сфері управління активами та пасивами. Окрім цього, управління здійснює щоденне планування та управління дотримання економічних нормативів та лімітів, встановлених НБУ (нормативи капіталу, нормативи ліквідності, лімітів відкритої валютної позиції).

У ПАТ “УкрСиббанк” створені та діють наступні комітети [20]:

Комітет по управлінню активами та пасивами – є колегіальним органом, який

очолює Голова Правління банку. Комітет визначає політику в сфері управління активами й пасивами, обсяги, структуру активів і пасивів у розрізі статей і портфелів. Проводить моніторинг дотримання внутрішніх лімітів, зокрема, розглядає звітність щодо ризиків ліквідності, процентного та валютного ризиків, визначає методологію в області розрахунку та управління ризиками, встановлення лімітів і нормативів, спрямованих на оптимізацію рівня ризику та прибутковості операцій банку.

Продуктово-тарифний комітет. Основним завданням комітету є:

- затвердження нових продуктів банку;
- розгляд системи тарифів, внесення змін;
- розгляд та затвердження тарифів на нові продукти.

Кредитні комітети. Завданнями є реалізація кредитної стратегії банку, управління і контроль рівня кредитного ризику, затвердження кредитних процедур, ухвалення рішень про здійснення активних операцій, формування збалансованого та диверсифікованого кредитного портфеля. Головна мета управління кредитним ризиком максимізувати прибутковість активів з врахуванням ризику шляхом утримання величини очікуваних витрат у межах прийнятих параметрів і скорочення даних витрат.

Управління ризиками у ПАТ “УкрСиббанк” здійснюється шляхом розробки, затвердження та впровадження внутрішньобанківських нормативних документів – політик, положень, процедур, методи спрямованих на управління та контроль усіх ризиків, що притаманні банківській діяльності. Дані документи на постійній основі переглядаються та удосконалюються відповідно змін ринкових умов, банківських продуктів, стратегії банку та його організаційної структури. Внутрішньобанківські документи відповідають усім вимогам законів та нормативно-правових актів Національного банку України, стандартам БНП Паріба та рекомендаціям Базельського комітету щодо управління банківськими ризиками.

Основними принципами управління ризиками у ПАТ “УкрСиббанк” є:

- комплексне управління всіма видами ризиків;
- централізація процесу управління всіма видами ризиків;
- ефективна підтримка бізнес-підрозділів [20].

Основною метою управління фінансовими ризиками у ПАТ “Банк Львів” є встановлення лімітів ризику та контроль за їх дотриманням. Основними ризиками, притаманними операційній діяльності банку є: ризики, пов’язані з наданням кредитів, ліквідністю та ринковими коливаннями процентних ставок та валютних курсів [21].

Для управління ризиками, пов’язаними з банківською діяльністю в ПАТ “Банк Львів” створені наступні спеціалізовані комітети, які діють на підставі відповідних положень, затверджених Правлінням банку [21]:

- Кредитний комітет, завданням якого є створення диверсифікованого по галузях та регіонах портфелю якісних активів та забезпечення продажу кредитних продуктів на рівні планових нормативів банківської рентабельності, які встановлюються Комітетом з управління активами та пасивами;

- Комітет з управління активами і пасивами є колегіальним органом, який здійснює загальне управління активами і пасивами, ризиками ліквідності, процентним, валютним, ринковим та іншими ризиками, з метою отримання максимально можливого прибутку за рахунок ефективного використання власних та залучених коштів;

- Тарифний комітет – постійно діючий колегіальний орган, створений з метою підвищення результативності діяльності банку шляхом запровадження гнучкої та ефективної тарифної політики, що враховує особливості ринку банківських послуг в регіонах, конкурентоспроможність діючих тарифів, а також забезпечення достатнього рівня рентабельності послуг, що надаються клієнтам;

- Бюджетний комітет, завдання є оперативне вирішення питань управління інвестиціями та витратами на розвиток, забезпечення ефективної діяльності банку, координація та контроль виконання прийнятих рішень;

- Комітет з інформаційних технологій створений з метою оптимізації витрат на інформаційні технології, виходячи з фінансових можливостей банку, аналізу конкурентного середовища та вимог часу;

- Управління контролю за ризиками. Метою діяльності даного управління є визначення ступеню впливу різних банківських ризиків на фінансову діяльність

банку, їх наступний детальний аналіз з подальшим наданням Керівництву пропозицій, необхідних для прийняття рішень по усуненню або мінімізації їх негативного впливу. Завдання та функції Управління спрямовані на забезпечення прийняттого рівня ризиків діяльності банку з метою мінімізації непередбачених витрат і визначаються, виходячи з вимог чинного законодавства, нормативних актів НБУ.

Таким чином, в основі ризик-менеджменту лежать цілеспрямований пошук та організація роботи щодо зниження міри банківських ризиків. Впровадження ефективного внутрішнього контролю і комплексної системи управління ризиками сприяє зміцненню і зростанню довіри з боку вкладників і інвесторів, і є одним з пріоритетних завдань банківських установ. Саме тому, банківські установи повинні формувати процес управління ризиками, оскільки він є безперервним і охоплює всі структурні рівні, від управлінського (Комітет з ризиків при Спостережній Раді і Правлінні Банку) до рівня, на якому безпосередньо виникають ризики. Правління взаємодіє зі Спостережною Радою з питань ризик-менеджменту, виходячи із загальноприйнятих принципів корпоративного управління. Взаємодія складається з двох частин – звітність і надання рекомендацій. Правління, Кредитний комітет і Комітет з управління активами і пасивами є вищими колегіальними, оперативними і виконавчими органами банківських установ, які несуть відповідальність за організацію і реалізацію процесу ризик-менеджменту в банківській діяльності. Органом оперативного контролю є Служба внутрішнього аудиту, яка здійснює нагляд за виконанням системи внутрішнього контролю і робить висновок про її достатність та ефективність. Служба внутрішнього аудиту оцінює адекватність систем управління ризиками потребам банківських установ.

4. Зовнішні системи оцінювання ризикованості банківської діяльності

Значний вплив на діяльність банківських установ справило впровадження інформаційних технологій, розширення комплексу банківських інтернет-послуг, що дозволило створити ефективну систему розрахунково-касового обслуговування клієнтів, прискорити здійснення платежів, удосконалити процедури контролю за грошовими потоками. Вищезазначені зміни призвели до концентрації ризиків у банківській діяльності і, відповідно, вимагали розробки нових методів оцінки кредитних, процентних, валютних, операційних та інших банківських ризиків, адекватних новим загрозам банківському бізнесу як на міжнародному, так і на національному рівні.

Звертаючись до практики роботи національних наглядових органів розвинутих країн з питань контролю за ризиками банківської діяльності, можемо сказати про дві взаємодоповнюючі одна одну системи:

- коли оцінка поточної банківської діяльності та притаманних їй ризиків здійснюється за допомогою системи внутрішніх рейтингів і групових порівнянь;
- коли оцінка поточної банківської діяльності та притаманних їй ризиків здійснюється за допомогою „систем раннього реагування”, побудованих на основі статистичних прогнозних моделей.

Слід відзначити, що застосовувані сьогодні різними країнами системи з оцінки та контролю за ризиками банківської діяльності можна розділити на наступні види:

- системи рейтингової оцінки;
- системи дистанційного моніторингу (розрахунок фінансових коефіцієнтів та аналіз банків по групах);
- комплексні системи оцінки ризиків банківської діяльності;
- статистичні прогнозні моделі або „системи раннього реагування” [3].

Розглянемо зазначені системи з оцінки та контролю за банківськими ризиками більш детально.

Отже, найпоширенішими та одними з найперших у світі виникли і почали застосовуватись системи рейтингової оцінки ризиків комерційних банків.

Прикладом такої системи є широко відома американська система CAMEL, яка є стандартизованою оцінкою фінансових інститутів. У 1997 році з причини значних змін у банківському бізнесі та під впливом загальноекономічних тенденцій вона зазнала змін і в результаті з'явився шостий компонент – „S”, що відображає чутливість банків до ризиків. Таким чином, рейтингова система отримала аббревіатуру CAMELS, кожний компонент якої розшифровується наступним чином:

C – адекватність капіталу; A – якість активів; M – якість менеджменту; E – рівень дохідності операцій; L – рівень ліквідності; S – чутливість до ризиків [6, с. 190].

Кожний компонент рейтингової системи припускає здійснення аналізу декількох оціночних факторів, які безпосередньо впливають на той чи інший компонент. При цьому, окремі фактори повторюються в характеристиці декількох складових системи. Так, ступінь проблемності активів використовується при оцінці компонентів C та A.

Кількісна оцінка підсумкового рейтингу кожного компонента системи базується на 5-бальній шкалі. Рейтинг 1 проставляється найбільш стійким у фінансовому відношенні банкам, які не потребують підвищеної уваги та контролю зі сторони наглядових органів, а рейтинг 5 є самим низьким показником і свідчить про те, що банк знаходиться в критичному стані та вимагає значного контролю і прийняття відповідних заходів впливу зі сторони органів нагляду за банківською системою.

Враховуючи вищевикладене, можемо сказати, що системи рейтингової оцінки ризиків є ефективним інструментом регулювання і нагляду за діяльністю комерційних банків та особливо корисні при оцінці різного роду проблем поточного фінансового стану банківської установи. Але, оскільки аналізовані показники відображають процеси, що вже склалися, а при їх розрахунку використовуються дані звітів, то рейтингова оцінка характеризує поточний стан справ у банку і минулу фінансову ситуацію. Тому, вважаємо, головний недолік рейтингових систем пов'язаний з неможливістю визначення потенційних проблем та прогнозування сценаріїв розвитку ризикової ситуації у майбутньому.

Банк Англії запровадив у 1997 р. комплексну систему оцінки ризиків комерційних банків RATE. Дане поняття включає в себе взаємопов'язані та взаємообумовлені фази здійснення процесу банківського нагляду: оцінку ризику, інструменти нагляду, оцінку ефективності застосування інструментів нагляду. Всі фази обов'язково присутні в рамках одного „наглядового періоду”, який в залежності від ризиків і можливості управління ними зі сторони банку триває від 6 місяців до 3 років.

Оцінка ризику банківського інституту у комплексній системі RATE здійснюється на основі 9 оціночних факторів (критеріїв). Ці показники відображають, по-перше, категорії ризику банківського бізнесу; по-друге, адекватність та ефективність контролю за ризиками. Аналіз цих факторів здійснюється на основі вивчення звітів банків, тенденцій зміни ключових фінансових коефіцієнтів, стратегічних планів та іншої інформації, доступної Банку Англії.

Слід відмітити, що в останні 10 – 12 років особливо активно почали використовуватись у банківській практиці розвинутих країн статистичні прогностні моделі або системи раннього реагування, які є самими молодими інструментами банківського нагляду.

Зазначимо, що головна їх відмінність від систем, які ми розглядали вище, полягає в можливості прогностної оцінки діяльності комерційних банків на заданому проміжку часу, а також у визначенні потенційних проблем та ризиків, які можуть ще виникнути та вплинути на фінансову стійкість банківської установи. При побудові таких прогностних моделей якісні параметри та суб'єктивні оцінки експертів не враховуються.

Всі статистичні прогностні моделі умовно можна розділити на три групи:

- моделі, які прогнозують рейтинг та оцінюють ймовірність зміни рейтингових значень;
- моделі, які прогнозують банкрутство фінансових інститутів;
- моделі, які прогнозують збитки.

До першої групи відносяться системи раннього реагування наглядових

органів США – SEER та SCOR. У другу групу входять італійська система раннього реагування і американські прогностні моделі SEER Risk Rank та Bank Calculator. Третя група представлена французькою системою SAABA. Використання такого роду систем пов'язано з певними труднощами і перед усім з необхідністю періодичного тестування систем раннього реагування. Окрім цього, зазначені прогностні моделі будуються на основі певного систематизованого досвіду банківських банкрутств за визначений інтервал часу, що для окремих європейських країн, особливо Східної Європи, не цілком прийнятно з причини незначного досвіду статистичних спостережень чи його відсутності взагалі. Проте не дивлячись на такі труднощі, розвиток систем раннього реагування зростає високими темпами [29, с. 438].

Таким чином, розглянувши та проаналізувавши системи оцінки банківських ризиків розвинутих країн, слід відмітити, що Національним банком України у 2004 році впроваджений „нагляд на основі оцінки ризиків”, здійснення якого визначено у документі, який має назву „Методичні вказівки з інспектування банків „Система оцінки ризиків”, затверджені постановою Правління НБУ від 15 березня 2004 року № 104 [15].

Проте, варто зазначити, що оцінка ризиків банківським наглядом НБУ проводилася і раніше. Зокрема, як відомо, система економічних нормативів діяльності банків, яка використовується як основний інструмент безвиїзного моніторингу та система CAMELS – як основний документ інспекційних перевірок, передбачають здійснення у тій чи іншій формі оцінку ризику.

Зауважимо, що донедавна інспектори банківського нагляду оцінювали такі ризики, як кредитний, валютний, ліквідності. Але здійснюючи таку оцінку, вони визначали розмір ризику, що вже настав, – ризику наявного, фактичного. Тому слід відмітити, що найсуттєвішою новизною підходу „нагляд на основі оцінки ризиків” є не оцінка ризиків як таких, що вже настали, а зміна напряму здійснення оцінки ризиків, тобто оцінка системи управління ризиками в банках. Новий підхід дає змогу оцінити ефективність управління ризиками.

Слід відмітити, що для ефективного використання системи оцінки ризиків

враховують як поточний стан банку, так і фактори, які можуть вказувати на зростання ризиків. Згідно із системою оцінки ризиків НБУ, існує чотири основних компоненти визначення параметрів ризику банку:

➤ кількість ризику, тобто рівень або обсяг ризику, на який наражається банк; характеризується як незначна, помірна або значна;

➤ якість управління ризиком, тобто наскільки добре здійснюється виявлення, вимірювання, контроль і моніторинг ризиків; характеризується як висока, така, що потребує вдосконалення, або низька;

➤ сукупний ризик, тобто узагальнений висновок, який відображає як кількість ризику, так і якість управління ним, з урахуванням відносного значення кожного з цих аспектів. Сукупний ризик оцінюється як високий, помірний або низький;

➤ напрям ризику, тобто ймовірна зміна сукупного рівня ризику протягом наступних 12 місяців. Характеризується як такий, що зростає, стабільний або такий, що зменшується. Зазначимо, що якщо напрям ризику такий, що зменшується, то це вказує на те, що на основі наявної інформації протягом наступних 12 місяців можна очікувати зменшення сукупного ризику. Стабільний напрям вказує на те, що сукупний ризик, ймовірно, залишиться незмінним. Якщо напрям ризику такий, що зростає, то це свідчить про те, що, за очікуваннями, сукупний ризик через 12 місяців збільшиться.

Органи нагляду Національного банку України здійснюють оцінку ризиків за системою оцінки ризиків, як правило, у кінці кожного циклу нагляду, який дорівнює 12 місяцям, проте така оцінка може уточнюватися в будь-який час, коли органам нагляду стає відомо про зміни параметрів ризиків на проміжних етапах.

Отже, порівнюючи рейтингові системи оцінки ризиків і раннього реагування розвинутих країн та систему оцінки ризиків Національного банку України, можемо зробити висновок, що вона має найбільш схожі риси із комплексною системою оцінки ризиків RATE Банку Англії.

5. Напрями удосконалення управління ризиками банківської діяльності

Ризики банківської діяльності в Україні залишаються все ще на високому рівні. З точки зору Служби кредитних рейтингів Standard & Poor's на підставі оцінки ризиків банківської системи країни (BICRA – Banking Industry Country Risk Assessment) українську банківську систему віднесено до десятої групи разом з Венесуелою, Ямайкою і Болівією [30]. Ключовою проблемою вітчизняної банківської системи на етапі виходу із кризи є необхідність відновлення рівня прибутковості і обсягу доходів за вкрай обмежених можливостей прибутково розмістити кошти та жорсткого контролю за ризикованими операціями, що відповідно знижує їх прибутковість.

У рамках перспектив вдосконалення підходів до оцінки кредитного ризику в українській банківській практиці при розрахунку мінімального розміру капіталу банку, необхідного для покриття кредитного ризику, виходити треба з показника платоспроможності на рівні, задекларованому Базельським комітетом з банківського нагляду, - не менше 8-ми відсотків [1].

Як перспективну методику аналізу й оцінки кредитного ризику в Україні необхідно використовувати підхід, що базується на грошовій оцінці кредитного ризику, відповідно до якого можна визначати розміри необхідних резервів для покриття очікуваних кредитних ризиків, а також величину необхідного економічного капіталу, що покриватиме зазначені банком кредитні ризики. Даний підхід вимагає від Національного банку України таких дій. По-перше, розробити шкалу критеріїв (опираючись на передовий світовий досвід), за якими буде визначатися ймовірність дефолту вимоги банку, що містить кредитний ризик. По-друге, розробити відповідну нормативно-законодавчу базу щодо запровадження в українську банківську практику методу грошової оцінки кредитного ризику, що буде включатися до мінімального капіталу банку. І, по-третє, розробити механізм контролю за правильністю визначення банками власного кредитного ризику за даною методикою й адекватністю формування ними резервів під ці ризики з метою захисту інтересів вкладників і кредиторів банку [3, с.32].

У системі управління ринковим ризиком банків України необхідно визнати,

що найбільш дієвим підходом в такому управлінні є встановлення лімітів, які будуть обмежувати відкриті позиції банків за активами, що мають найвищий ринковий ризик.

У напрямку вдосконалення механізму оцінки ризику втрати банком ліквідності потрібно розраховувати нетто-ліквідну позицію банку, яка визначається зі співвідношення джерел коштів або вхідних потоків банку та використання коштів або вихідних потоків банку.

В умовах нестабільного економічного розвитку внаслідок глобалізаційних процесів у світі посилюються наслідки процентних і валютних ризиків. А тому ми вважаємо обґрунтованим введення Національним банком України вимог до вітчизняних банків щодо формування ними резервів під ринкові ризики, які також охоплюватимуть резерви під операції з цінними паперами та резерви під дебіторську заборгованість, формування яких на сьогодні здійснюється банками України в рамках урахування ринкового ризику в банківській діяльності. В даному випадку необхідним є застосування VaR-методу, заснованого на обчисленні ймовірності втрат від настання ситуації, що несе у собі ризик [8].

Що стосується правил і підходів до оцінки операційних ризиків, то необхідним є запровадження в українську банківську практику базового індикативного підходу до виміру ризиків для підрахунку вимог до капіталу, яким повинен володіти банк для покриття своїх операційних ризиків, і формування банками України згідно з цим підходом резервів під операційні ризики.

З метою забезпечення сприятливого зовнішнього середовища для внутрішніх систем управління ризиками банків, безперечно, необхідне ефективне корпоративне управління. В напрямку вдосконалення діючої практики банківського корпоративного управління в Україні, ставлячи за мету просування в європейському напрямку до розумного контролю та управління, необхідним є забезпечення надійних інституційних основ діяльності банків, швидкого виконання вимог закону та посилення надійності інституційних інвесторів. Виконання цих умов дозволить вивести корпоративне управління в банках України на якісно вищий рівень, забезпечуючи тим сприятливе середовище для вдосконаленого розвитку систем

управління банківськими ризиками.

З метою покращення системи управління банківськими ризиками, тобто системи банківського ризик-менеджменту, виникає необхідність посилення ролі внутрішнього банківського аудиту як важливого елемента контролю за банківською діяльністю.

Основними цілями служби внутрішнього контролю є виявлення порушень регламентів і правил, а також виявлення осіб, винних у цьому. Роль внутрішніх аудиторів в основному зводиться до дублювання функцій зовнішніх аудиторів на рівні банківської установи, тобто підтвердженню правдивості звітності, наприклад, відділень та філій. Однак з розвитком банківської установи стає очевидною також необхідність поділу завдань з розробки процедур контролю та перевірки ефективності їхнього функціонування. Ускладнення процесів і процедур управління ризиками викликає нові ризики, пов'язані як із самими процесами управління, так і з відстеженням змін зовнішнього та внутрішнього середовища. У результаті у великих банках виникає ціла мережа служб і органів внутрішнього контролю й управління ризиками, до якої входить методологічна служба, служба управління ризиками, служба внутрішнього контролю та різних контролерів, які в тій чи іншій мірі займаються як виявленням порушників, так і розробкою методів контролю.

Для оптимального виконання внутрішнім аудитом своїх завдань необхідно дотримуватися базового принципу корпоративного управління – чітко розподіляти повноваження між радою директорів і правлінням банку.

Таким чином, для зменшення ризиків банківської діяльності невідкладними є такі заходи:

- вдосконалення пруденційного нагляду за станом банківської системи і за діяльністю великих «системних установ» шляхом підвищення рівня координації регулюючих заходів із важелями монетарної, фіскальної, структурної політик;
- продовження процесу ліквідації слабких банків і консолідації банківської системи; впровадження автоматичних регуляторів капіталізації фінансових установ, зокрема коригування нормативу адекватності капіталу залежно від фази бізнес-циклу;

- формування системи економічних стимулів до активізації кредитування в рамках реалізації програм фінансово-кредитної підтримки пріоритетних галузей і підприємств, пов'язаних з імпортозаміщенням, та тих сегментів внутрішнього кінцевого попиту, які спроможні пожвавити внутрішнє виробництво по ланцюгу попиту-пропозиції;

- диверсифікація і підвищення стабільності внутрішньої ресурсної бази банків, у тому числі за рахунок використання потенціалу накопичених коштів домогосподарств, розвитку системи рефінансування комерційних банків, розробки і впровадження державних депозитно-кредитних схем, налагодження партнерства держави з великими банками з розгалуженою мережею;

- перегляд принципів регулювання присутності іноземного капіталу в банках України для спрямування коштів іноземних інвесторів в пріоритетні сфери економіки України;

- підвищення прозорості банківської діяльності (розвиток кредитних бюро, рейтингових агенцій).

ВИСНОВКИ

Стійкість фінансової системи комерційних банків значною мірою залежить від уміння впливати та регулювати ризики, рівень яких зростає в умовах нестабільності, невизначеності та наростання кризових явищ.

Узагальнюючи сформульовані вітчизняними та зарубіжними науковцями визначення терміна «ризик», на нашу думку, ризик – це невизначеність, ймовірність настання непередбачених подій, що тягне за собою можливість відхилення від поставленої мети, наявність альтернативних варіантів дій, необхідність їх оцінки і вибору.

Банківський ризик – визначається як ймовірність неотримання банком цільового прибутку або зменшення вартості його активів, яка виражається кількісною оцінкою у вигляді абсолютної величини економічного капіталу.

Управління ризиками – це використання в управлінській діяльності різноманітних підходів, процесів, заходів, які дозволяють певною мірою (наскільки це можливо) прогнозувати можливість настання ризикованих подій і домагатися зниження ступеня ризику до допустимих меж.

До загальних методів управління банківськими ризиками зараховують такі методи: уникнення ризику, утримання (поглинання) ризику, передача ризику, зниження ризику. Основними методами оцінки ризиків банківської справи є: метод експертної оцінки, статистичний та нормативний методи, система рейтингової оцінки.

Для оцінки рівня кредитного ризику здебільшого використовують метод коефіцієнтів, враховуючи встановлені Національним банком України вимоги щодо порядку надання кредитів та обов'язкові нормативи кредитного ризику. Методи оцінки та управління кредитним ризиком банку здійснюються на двох рівнях відповідно до причин його виникнення – на рівні кожної окремої кредитної операції та на рівні кредитного портфеля в цілому.

Оцінку відсоткового ризику банку здійснюють за допомогою спеціального аналітичного інструментарію, який включає методику геп-аналізу, прийоми аналізу дюрації фінансових інструментів та імітаційне моделювання. На сьогодні для

вітчизняних банків методика аналізу гепу залишається практично єдиним доступним підходом до управління відсотковим ризиком, а одним із основних напрямів її удосконалення є використання імітаційного моделювання та обчислювальної техніки.

Слід відзначити, що значний вплив на прибуток банківської установи справляють не лише зміни процентних ставок, а й постійне коливання валютних курсів. Найгостріше ця проблема постає перед кредитними і фінансовими установами, які ведуть валютні операції щоденно та в значних обсягах. Для них управління валютним ризиком та пошуки ефективних методів його зниження набувають особливої актуальності. В Україні валютна діяльність банків регулюється НБУ за допомогою встановлення нормативів ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції, проте це не виключає ризику повністю, тому банк має постійно аналізувати рівень допустимого валютного ризику. У процесі управління валютним ризиком банки можуть скористатися методом випередження та відставання, який ґрунтується на змінах строків платежів в іноземних валютах залежно від очікуваних коливань валютних курсів. Таким чином, розглянуті підходи до оцінки валютного ризику та валютної позиції комерційних банків дозволяють точніше прогнозувати майбутні фінансові результати діяльності банківських установ та приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Оцінці ризику ліквідності традиційно приділяється пріоритетна увага в процесі діяльності комерційних банків. За результатами проведеного дослідження зроблено висновок, що на даному етапі вдосконалення методів управління ризиком незбалансованої ліквідності, вітчизняні банки віддають перевагу лімітуванню та оцінюванню потреби в ліквідних коштах за методом грошових потоків, який є основою побудови системи оперативного управління ризиком ліквідності в банку. Підтримання необхідного рівня ліквідності дає можливість кредитній організації не тільки відповідати за своїми зобов'язаннями, але й здійснювати динамічний розвиток, спрямований на збільшення її ринкової вартості.

На діяльність банківських установ значно впливають функціональні ризики, які виникають унаслідок неможливості своєчасно і в повному обсязі контролювати

фінансово-господарську діяльність, збирати та аналізувати відповідну інформацію. Функціональні ризики виникають внаслідок неможливості своєчасно і в повному обсязі контролювати фінансово-господарську діяльність, збирати та аналізувати відповідну інформацію. Вони не менш небезпечні, ніж фінансові ризики, але їх важче ідентифікувати і визначити кількісно. Національний банк України вимагає від комерційних банків, щоб система контролю за функціональними ризиками (операційним, технологічним, юридичним, стратегічним ризиками та ризиком втрати репутації банку) складалася із регламентних документів – політик, положень, процедур, процесів тощо, які затверджуються відповідно до обраної форми корпоративного управління з урахуванням розміру банку та складності його операцій

З метою покращення системи управління банківськими ризиками, тобто системи банківського ризик-менеджменту, виникає необхідність посилення ролі внутрішнього банківського аудиту як важливого елементу контролю за банківською діяльністю. Дана служба внутрішнього контролю за ризиками повинна в більшій мірі виконувати консультативні функції, здійснювати послідуочі перевірки та ревізії, вести профілактичну роботу із зниження та оптимізації ризиків банківської діяльності.

Головним завданням ризик-менеджменту є можливість і вміння оцінити ймовірність фінансових втрат. Управління ризиками банківської діяльності повинне охоплювати усі види діяльності банку, що впливають на параметри його ризиків, організувати безперервний процес аналізу ситуацій і оточення, у яких виникають ризики, та прийняття управлінських рішень з питань впливу на самі ризики або на рівень схильності банку до таких ризиків.

Таким чином, для зменшення ризиків банківської діяльності необхідно продовжити процес ліквідації слабких банків та консолідації банківської системи; сформуванати системи економічних стимулів до активізації кредитування в рамках реалізації програм фінансово-кредитної підтримки пріоритетних галузей і підприємств; переглянути принципи регулювання присутності іноземного капіталу в банках України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банківські ризики: оцінити, управляти, контролювати: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.risk-manage.ru/research/bank/>
2. Балашова Н.Е. Построение системы риск-менеджмента в финансовой компании /Н.Е. Балашова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. – №4. – С. 104-111.
3. Бобиль В. Сучасний ризик-менеджмент у банківській діяльності: теоретичний аспект // Вісник НБУ. – 2008. – №11. – С.28-32.
4. Бондаренко Л. А. Ризик-менеджмент кредитної діяльності комерційного банку: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н.: спец 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Л. А. Бондаренко. – К.: КНЕУ, 2007. – 23 с.
5. Бушуєва І.В. Моделювання та розробка системи управління кредитними ризиками комерційного банку: автореф. дис...канд. екон. наук: 08.03.02 / КНЕУ. – К., 2000. – 20 с.
6. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: навч.-мето д. посіб. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с.
7. Глущенко В. В. Фінансові ризики комерційного банку / В. В. Глущенко, А. І. Граділь. – Х. : ХНУ, 2007. – 202 с.
8. Грищенко А. І. Можливості використання методології Value-at-Risk для оцінки валютних ризиків в українських умовах курсоутворення» // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №11. – С. 73-79.
9. Документ Базельського комітету з питань банківського нагляду “Посилення корпоративного управління банківських установ” (матеріали БКБН, вересень 1999 року): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/bcbs/index.htm>.
10. Дослідження Агентства фінансових ініціатив «Аналіз систем ризик-менеджменту в банках України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.afi.com.ua>.
11. Егорова Е. Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе / Е. Е. Егорова // Управление риском. – № 2. – 2002. – С. 9-12.

12. Камінський А. Аналіз систем ризик-менеджменту в банках України / А. Камінський // Банківська справа. – 2005. – № 6. – С. 10-20.
13. Камінський А.Б. Моделювання фінансових ризиків: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 304 с.
14. Мельничук М. Проблеми впровадження нових рекомендацій Базельського комітету щодо управління ризиками в банках України / М. Мельничук // Банківська справа. – 2005. – № 5. – С. 76-82.
15. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків”, затверджені постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
16. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, затверджені постановою Правління Національного банку України 02.08.2004 № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
17. Потоцкая, Е.Г. Организация системы управления рисками в банке [Текст] / Е.Г.Потоцкая // Бухгалтерия и банки. – 2001. – №3. – С.165-179.
18. Прасолова С. Проблеми оцінки та управління процентним ризиком комерційних банків: актуальні аспекти / С. Прасолова // Вісник НБУ. – 2007. – № 9. – С. 36–39.
19. Річний фінансовий звіт ПАТ "Райффайзен Банк Аваль" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aval.ua/about/bank_reports.
20. Річний фінансовий звіт ПАТ "Укрсиббанк" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrsibbank.com>.
21. Річний фінансовий звіт ПАТ "Банк Львів" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.banklviv.com>.
22. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
23. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг [Текст] / Дж. Синки. – Изд. 2-е., перераб. и доп. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1024 с.

24. Стандарты управления рисками // Финансовая консультация. – 2006. – № 15. – С. 4-10.
25. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент: Теорія та практика: навч. / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – К. : Політехніка, 2004. – 200 с.
26. Уваров К. В. Управління валютним ризиком у банках України: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. : спец 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / К. В. Уваров. – К.: КНЕУ, 2007. – 19 с.
27. Управління банківськими ризиками : навч. посіб. / [Л. О.Примостка, П. М. Чуб, Г. Т. Карчева та ін.] ; за заг. ред. Л. О. Примостки. – К. : КНЕУ, 2007. – 600 с.
28. Фастовець М. Проблемні аспекти ризиковості кредитування малого бізнесу в Україні / М. Фастовець // Вісник НБУ. – 2007. – № 2. – С. 38-45.
29. Швець Н.Р. Удосконалення системи управління банківськими ризиками у світлі посилення глобалізацій них та кризових явищ у світі / Н.Р. Швець // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. - № 1. – С. 433-444.
30. Щодо ризиків банківської діяльності у післякризовий період. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.niss.gov.ua/articles/467/>